

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

2-2022

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

FarDU. ILMIY XABARLAR – НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК.ФЕРГУ

Muassis: Farg'ona davlat universiteti.

«FarDU. ILMIY XABARLAR – НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. ФерГУ» "Scientific journal of the Fergana State University" jurnalı bir yilda olti marta elektron shaklda nashr etiladi.

Jurnal filologiya, kimyo hamda tarix fanlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Oly attestatsiya komissiyasining doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnaldan maqola ko'chirib bosilganda, manba ko'rsatilishi shart.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 2 sentabrdagi 1109 raqami bilan ro'yxatga olingan.

Muqova dizayni va original maket FarDU tahriri-nashriyot bo'limida tayyorlandi.

Tahrir hay'ati

Bosh muharrir Mas'ul muharrir

SHERMUHAMMADOV B.SH.
ZOKIROV I.I

FARMONOV Sh. (O'zbekiston)
BEZGULOVA O.S. (Rossiya)
RASHIDOVA S. (O'zbekiston)
VALI SAVASH YYELEK (Turkiya)
ZAYNOBIDDINOV S. (O'zbekiston)

JEHAN SHAHZADAH NAYYAR (Yaponiya)
LEEDONG WOOK. (Janubiy Koreya)
A'ZAMOV A. (O'zbekiston)
KLAUS XAYNSGEN (Germaniya)
BAXODIRXONOV K. (O'zbekiston)

G'ULOMOV S.S. (O'zbekiston)
BERDISHEV A.S. (Qozog'iston)
KARIMOV N.F. (O'zbekiston)
CHESTMIR SHTUKA (Slovakiya)
TOJIBOYEV K. (O'zbekiston)

Tahririyat kengashi

QORABOYEV M. (O'zbekiston)
OTAJONOV S. (O'zbekiston)
O'RINOV A.Q. (O'zbekiston)
KARIMOV E. (O'zbekiston)
RASULOV R. (O'zbekiston)
ONARQULOV K. (O'zbekiston)
YULDASHEV G. (O'zbekiston)
XOMIDOV G'. (O'zbekiston)
DADAYEV S. (O'zbekiston)
ASQAROV I. (O'zbekiston)
IBRAGIMOV A. (O'zbekiston)
ISAG'ALIYEV M. (O'zbekiston)
TURDALIYEV A. (O'zbekiston)
AXMADALIYEV Y. (O'zbekiston)
YULDASHOV A. (O'zbekiston)
XOLIQOV S. (O'zbekiston)
MO'MINOV S. (O'zbekiston)
MAMAJONOV A. (O'zbekiston)

ISKANDAROVA Sh. (O'zbekiston)
SHUKUROV R. (O'zbekiston)
YULDASHEVA D. (O'zbekiston)
JO'RAYEV X. (O'zbekiston)
KASIMOV A. (O'zbekiston)
SABIRDINOV A. (O'zbekiston)
XOSHIMOVA N. (O'zbekiston)
G'OFUROV A. (O'zbekiston)
ADHAMOV M. (O'zbekiston)
XONKELDIYEV Sh. (O'zbekiston)
EGAMBERDIYeva T. (O'zbekiston)
ISOMIDDINOV M. (O'zbekiston)
USMONOV B. (O'zbekiston)
ASHIROV A. (O'zbekiston)
MAMATOV M. (O'zbekiston)
SIDIQOV I. (O'zbekiston)
XAKIMOV N. (O'zbekiston)
BARATOV M. (O'zbekiston)

Muharrir: Sheraliyeva J.

Tahririyat manzili:

150100, Farg'ona shahri, Murabbiylar ko'chasi, 19-uy.

Tel.: (0373) 244-44-57. Mobil tel.: (+99891) 670-74-60

Sayt: www.fdu.uz. Jurnal sayti

Bosishga ruxsat etildi:

Qog'oz bichimi: - 60×84 1/8

Bosma tabog'i:

Ofset bosma: Ofset qog'oz.

Adadi: 10 nusxa

Buyurtma №

FarDU nusxa ko'paytirish bo'limida chop etildi.

Manzil: 150100, Farg'ona sh., Murabbiylar ko'chasi, 19-uy.

**Farg'ona,
2022.**

S.MAHMUDOVA

“Turg‘unoy Egamberdiyeva – Farg‘onalik ayollarning gultojidir”	6
---	----------

PEDAGOGIKA

X.Kadirov, B.Xamdamov

Oliy ta’lim tizimini rivojlantirishda media kompetentlikning dolzarbligi va ahamiyati	8
---	---

L.Yo’Idosheva

Muzeylarda turli xil mashg‘ulotlar orqali belgilangan jamoalar bilan munosabatlarni shakllantirish	13
---	----

M.Alimjanova

Ta’limning jarayonida talabalarning madaniyatlararo muloqot kompetentligini rivojlantirish usullari, metodi va vositalari	17
--	----

B.Xaydarov

Odam tana tuzilishini tahlil qilish.....	23
--	----

G.Absalamova

Mishel monten “tajribalar” asarida oilada farzand tarbiysi tushunchasi.....	28
---	----

F.Mirzayeva

Oiladagi shaxslararo munosabatlar – jamiyatning tinchlik garovi.....	32
--	----

IQTISODIYOT

T.Xaydarov, B.Karimov

Tadbirkorlik mahalladan boshlanadi	36
--	----

FALSAFA, SIYOSAT

N.Hakimov, D.Amridinova

Turkiston jadidlarining iqtisodiy qarashlari.....	40
---	----

I.Raximov

O‘zbek mahallasi: tarix va hozirgi zamon ko‘p millatli, konfessiyali mahallalar faoliyatini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari	48
---	----

R.Isamutdinov

“Xavfsiz mahalla” tushunchasi va uning mohiyati.....	54
--	----

S.Xoliqov

O‘zbekiston Respublikasi Oliy majlisi qonunchilik palatasining milliy xavfsizlikni ta’minlash bo‘yicha vazifalarining o‘ziga xos jihatlari	57
---	----

ТАРИХ

M.Xurramov

1991 - 2016 yillarda O‘zbekiston-Qozog‘iston munosabatlarda Markaziy Osiyo integratsiyasi muammolari	61
---	----

R.Arslonzoda

Istiqlol yillarda O‘zbekistonda arxiv ishi huquqiy asoslarining yaratilishi	69
---	----

I.G‘ulomov, Z.Kasimova

O‘zbekiston SSR aholisini ro‘yxatga olish	76
---	----

G.Haydarov

Farg‘ona vodiysi aholisi ijtimoiy turmush sharoitlarini yanada yuksaltirishda halqaro tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalari tarixi	83
--	----

G.Dadamirzayeva

Ikkinchi jahon urushidan keyingi yillarda Farg‘ona viloyati artellarining faoliyati	88
---	----

A.Aduvali

Shokir Sulaymon yurt taraqqiyotiga xizmat qilgan Turkiston yoshlarining faol vakili.....	93
--	----

N.Komilov

Turkiston muxtoriyati bosh vaziri o‘rinbosari – Islom Shoahmedov hayoti va faoliyatining yangi qirralari.....	98
--	----

M.Darmonova

“Katta qirg‘in”ning yosh qurboni.....	103
---------------------------------------	-----

L.Sokolova

Farg‘ona vodiysi: ustozga bag‘ishlanish marosimining shakllari	107
--	-----

O.Zaripov

“Tarjimon” gazetasida Turkistonda yer-suv masalalarining yoritilishi	113
--	-----

TURKISTON JADIDLARINING IQTISODIY QARASHLARI

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ТУРКЕСТАНСКИХ ДЖАДИДОВ

ECONOMIC VIEWS OF THE TURKESTAN JADIDS

Hakimov Nazar Hakimovich¹, Amridinova Dilrabo Tursunovna²¹Hakimov Nazar Hakimovich

– Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, “Ijtimoiy gumanitar va aniq fanlar” kafedrasи mudiri Fasafa fanlari doktori, professor.

²Amridinova Dilrabo Tursunovna

– Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, “Ijtimoiy gumanitar va aniq fanlar” kafedrasи professori Fasafa fanlari doktori.

Annotatsiya

Ushbu maqolada Turkiston jadidlari namoyondalarining iqtisodiy qarashlari tahlil qilingan. Jadidlarning milliy uyg'onish va iqtisodiy yuksalish konsepsiysi, jamiyatni iqtisodiy yuksaltirish uchun yoshlarga zamonaviy kasblarni o'rgatish, hunarmandchilik mакtabalarini tashkil etish kabi iqtisoiy g'oyalarining mazmuni, mohiyati va konseptual ahamiyati tadqiqi asosiy o'rин egallaydi. Mualliflar jadidlar tomonidan ilgari surilgan, yoshlarni rivojlangan xorijiy davlatlarda dunyoviy ilm olishi, yetakchi universitetlarda o'qishi va kasbiy malakasini oshirish borasidagi fikrlarining nazariy va amaliy jihatlarini o'rganlar. Ma'rifatparvar jadidlarning Vatan, ona yerni e'zozlash, ushbu resurslardan milliy taraqqiyot uchun samarali foydalanishxaqidagi qarashlari, mamlakatni iqtisodiy rivojlaniruvchi omillar haqidagi fikrlarining futurologik jihatlari tadqiq etilgan.

Annotatsiya

В данной статье анализируются экономические взгляды туркестанских джадидов. Изучение содержания, сущности и концептуального значения экономических идей джадидов, таких как концепция национального пробуждения и экономического роста, обучение молодежи современным профессиям для экономического развития общества, создание ремесленных школ. Авторы исследуют теоретические и практические аспекты идей, выдвинутых джадидами, относительно светского образования молодежи в развитых странах, ее обучения в ведущих университетах, профессионального развития. Изучаются футурологические аспекты взглядов просвещенных джадидов на уважение к Родине, эффективное использование этих ресурсов для национального развития, факторы экономического развития страны.

Abstract

This article analyzes the economic views of the Turkestan Jadids. The study of the content, essence and conceptual significance of the economic ideas of the Jadids, such as the concept of national awakening and economic growth, training young people in modern professions for the economic development of society, the creation of handicraft schools. The authors explore the theoretical and practical aspects of the ideas put forward by the Jadids regarding the secular education of young people in developed countries, their education at leading universities, and professional development. The futurological aspects of the views of enlightened Jadids on respect for the Motherland, the effective use of these resources for national development, and the factors of the country's economic development are studied.

Kalit so'zlar: Turkiston, jadid-ma'rifatparvarlar, iqtisodiy-ijtimoiy qarashlar, yoshlar, ilm-fan, hunarmand mакtabalar, A.Fitrat, Mahmudxo'ja Behbudiy.

Ключевые слова: Туркестан, джадиды-просветители, социально-экономические взгляды, молодежь, наука, ремесленные школы, А. Фитрат, Махмудходжа Бехбуди.

Key words: Turkestan, Jadids-enlighteners, socio-economic views, youth, science, craft schools, A. Fitrat, Mahmudhoja Behbudi.

KIRISH

Jahonda uchinchi ming yillik global iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va ma'naviy sohalardagi yangilanishlar bilan bir qatorda, tinchlik va barqaror taraqqiyotga tahdid soluvchi jarayonlar bilan boshlandi. Shu munosobat bilan ta'kidlash lozimki, iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlayotgan, bir tomonidan raqamli texnologiyalarning rivoji inson aqli imkoniyatining cheksizligini namoyon etsa, ikkinchidan insoniyat o'z aqli bilan yaratilgan, jaholatga, kulfatlarga xizmat qiladigan kashfiyot va ixtirolarning qurboniga aylanmoqda. Shu bois, jahonda barqaror tinchlikni, halqlar farovonligini ta'minlashga xizmat qiladigan, barqaror iqtisodiy rivojlanish, muayyan darajada uning yechimini topish uchun, iqtisodiy g'oyalar, ilg'or nazariyalar tarixiga murojaat etish, buyuk mutafakkirlar fikrlarini, jamiyat yangi taraqqiyot bosqichi ruhi, talablari, rivojlanish tendensiyalari nuqtai nazaridan chuqur o'rganish muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Jamiyatda innovatsion iqtisodiy tafakkurni shakllantirishda o'zbek halqi ilmiy merosi tarixida yosh avlod vakillari, bo'lajak iqtisodchilar o'rganishi uchun arzigulik

FALSAFA-SIYOSAT

manbalar mavjud. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaydiki, "Mahmudxo'ja Behbudiy va Avloniy, Hamza va Munavvarqori, Fitrat va Cho'lpion, Abdulla Qodiriy va Usmon Nosir kabi minglab jadid bobolarimizni uyg'otdi. Ularning halq erkinligi va saodati yo'lidagi ezgu fikr va ezgu so'z va ezgu amallari uchun ulkan ma'naviy omil bo'ldi" [1.18] Shunday ilmiy meros, konseptual fikrlar majmuasiga jadidlarning ilmiy, iqtisodiy mazmun kasb etadigan asarlari, faoliyati misol bo'la oladi. Ya'ni, jadidlarning ilmiy merosidan milliy taraqqiyotni yanada mustahkamlash, zamonaviy iqtisodiyot tarmoqlarini ravnaq toptirish, jamiyatning yangi taraqqiyot bosqichidagi belgilangan strategik vazifalarni amalga oshirishda ilmiy manba sifatida foydalananish mumkin.

O'zbek halqi insoniyat tamaddunida IX-XII asrlarda birinchi, XIV- XVI asrda ikkinchi Renessans rivojiga, provard natijada insoniyat sivilizatsiyasi taraqqiyotiga munosib hissa qo'shgan. Shu munosobat bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ta'kidlaydiki, " Mamlakatimizda uchinchi Renessansi XX asrda ma'rifatparvar jadid bobolarimiz amalga oshirishlari mumkin edi. Ular "Ilmdan boshqa najot yo'q va bo'lishi ham mumkin emas", degan hadisi sharifni hayotiy e'tiqod deb bildilar. [2]. Mamlakat rahbarining bunday strategik ahamiyat kasb etadigan fikri jadidchilarning jamiyat taraqqiyoti, mamlakat rivoji, mintaqadagi davlatlar orasida o'zining munosib o'rnni topishi, ilm-fani, madaniyati tarixidagi roliga, jamiyatshunoslik rivojidagi o'rniغا berilgan metodologik bahodir. Jadidlarning shijoatlari, ilmiy asoslangan, jahondagi ilg'or taraqqiyotga erishgan davlatlar tajribasiga tayanilgan fikrlari Turkistonlik ziyorolar, tadbirdorlar orasida jamiyat taraqqiyotiga innovatsion yondoshuvni shakllantirishga xizmat qilgan. Jadidlarning ma'rifatparvarlik faoliyati, bunday intilishlarning ilg'or fikrli vatandoshlar tomonidan qo'llab quvatlashlari natijasida yoshlar vakillari orasida yangi shakldagi maktablar, ommaviy axborot vositalarining vujudga keltirilganligi tufayli, demokratik taraqqiyotning dastlabki kurtaklari, xo'jalik yuritishning zamonaviy ko'rinishlari shakllana boshlagan. Iqtisodiy rivojlanish uchun muhim ahamiyat kasb etadigan sanoat korxonalarining, temir yo'l transportining, bank tizimining vujudga kelishi, ayniqsa Turkiston o'lkasida yengil sanoat korxonalari tashkil topishi jadidlar tomonidan asoslangan fikrlar bilan hamohang jarayon bo'lgan.

Turkistonda XIX asrning so'ngi choragi va O'zbekistonda XX asrning birinchi yarmidagi, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar, mamlakat tarixida vujudga kelgan sanoat korxonalarini yangi avlodni, bank-moliya tizimining, ta'lim, jumladan oliy o'quv yurtlarining shakllanishi va rivojlanishi jadidlar tomonidan ilgari surilgan fikrlarning amaliyotdagi tasdig'i edi. Ta'kidlash lozimki jadidlar milliy iqtisodiyot asoslarining vujudga kelishni bevosita mustaqil taraqqiyot, mamlakatning suverenitetini qo'nga kiritish zaruriyati bilan chambarchas bog'lashgan. Jadidlarning iqtisodiy rivojlanishni ta'minlanishida salohiyatli, iqtidorli, vatanparvar kadrlar korpusini tayyorlash tizimini yaratish haqidagi konseptual g'oyalari hozirgi davrda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan, uzlusiz ta'lim sohasida olib borilayotgan zalvarli islohotlar maqsadi bilan hamohangdir. Yangi O'zbekiston milliy taraqqiyotini ta'minlash va uning rivoji uchun zarur bo'lgan munosib tadbirdor, bilimdon avlodni tarbiyalashda jadid mutafakkirlarining ma'naviy merosi yangicha falsafiy tafakkur tarzi shakllanishiga xizmat qiladi.

Demak, jadidchilik harakati namoyondalarining innovations ruhdagi g'oyalari halqni, yosh avlod vakillarini yuqori madaniyatli shaxs sifatidagi ma'naviy, axloqiy madaniyatga erishtirish pozitsiyasida bo'lgan, keyingi bosqichlarida ijtimoiy-siyosiy sharoit, milliy mustaqillik fikrlarining chuqurlashuviga xizmat qilgan. Jadidchilik harakatining keyingi bosqichlarida, jamiyatning barcha sohalari rivojiga ijobji ta'sir ko'rsatadigan ilg'or fikrlarning ilgari surilishi jarayoni kuzatiladi. Qayd etish lozimki, jadidchilik harakati vakillari intelektual faoliyati natijasida vujudga kelgan, ya'ni jamiyat taraqqiyotiga demokratik rivojlanish, inson qadri, shaxs ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlari yechimiga, yoshlarning orzu istaklarining jamiyatda amalga oshirish mexanizmlarini yaratish zaruriyatining yechimi ta'lim bilan bog'liq ekanligi anglashi natijasida, mahalliy yoshlarning Germaniya va Turkiya kabi rivojlangan davlatlar oliy o'quv yurtlariga borib o'qib kelishi tufayli o'zgardi. [3.34]. Jamiyat taraqqiyotiga yangicha munosabatni shakllantirilgan fikrlar bilan qurollangan yoshlarning Turkistonga qaytib kelishi jadidchilik harakatini siyosiy jabhalarining yuksalishiga sabab bo'lgan. Jadidlar faoliyatidagi fikrlar mustamlakachilik rejimining maqsadi, mohiyati, amalga oshirilish mexanizmlarining tanqidini kuchaytirgan, bunday faoliyat provard natijada Turkistonda mustaqillik uchun kurash harakati kurtaklarini shakllantirgan va mamlakatni iqtisodiy rivojlanirishga qaratilgan edi.

ADABIYOTLAR TAHЛИI

Jadidlarning ijtimoiy-iqtisodiy g'oyalari va konseptual fikrlari ifodalangan merosini o'rganish xususan, xorijiy olimlar amerikaliklar Adib Xolid,[4] E.Olvort, [5.] germaniyalik I.Baldau [6], yaponiyalik Hisao Komatsu [7] kabi sharqshunos, tarixchi olimlar tomonidan olib borilgan. Jadidchilik harakatining

namoyondalari ijodi, ularning ilmiy merosiga mansub asarlarning tadqiqi mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlarida R.Hodizoda, [8] N.Gafarov [9] kabi olimlar tomonidan amalga oshirilgan. Ta'kidlash lozimki, yuqoridagi mualliflar asosan jadidlarning badiiy, dramatik asarlari, jamiyat tarixiga bag'ishlangan risolalari, kitoblari va ijtimoiy-siyosiy faoliyati mazmunini tahlil qilganlar. Shuningdek, O'zbekistonlik jamiyatshunos olimlardan Sh.Radjabov, [10] I.Mo'minov, [11] M.Fattayev, [12] D.Alimova,[13] D.Ziyayeva, [14] A.Aliyev, [15] B.Qosimov, [16] Sh.Rizayev, [17] G'.Maxmudov, [18] R.K.Rahimovlar [19] ilmiy tadqiqot ishlarida jadidlarning ijtimoiy, ma'nnaviy hayot masallariga bag'ishlangan tadqiqotlari, o'zbek jamiyatining rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan tanqidiy qarashlari, jamiyat taraqqiyotiga yo'naltirilgan konseptual fikrlari mazmuni mustaqil yondoshuv asosida o'rganilgan.

METODLAR

Maqolani nashrga tayyorlashda, ilmiy manbalardan foydalanishda, materiallarni turkumlashtirishda va mustaqil xulosalarini umumlashtirish jarayonida falsafiy tadqiqotning tarixiylik, tanqidiylik, analiz, sintez metodlaridan foydalanildi. Maqolaning metodologik asosini O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev asarlari, Farmonlari, davlatimiz rahbarining "Yangi O'zbekiston strategiyasi" asarida bayon qilingan konseptual g'oyalar tashkil qiladi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining jadidlar merosini, milliy tariximiz, mamlakatimiz ma'nnaviy, ilmiy tarixidagi buyuk voqe'lilik birinchi, ikkinchi Renessans davridagi ilmiy yutuqlar, ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotga mansub dunyoviy bilimlar mualliflari asarlarini chuqur tahlil qilish haqidagi tavsiyalari va uchinchi Renessans poydevorini yaratishga oid bag'ishlangan Qarorlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek jadidchilik xarakati namoyondalarining iqtisodiy qarashlari, fikrlarini tahlil qilish, mustaqil xulosalar chiqarish uchun, jadidizm mohiyatiga bag'ishlangan monografik tadqiqotlar, respublika masshtabida o'tkazilgan ilmiy amaliy konferensiyalar materiallari, ilmiy maqolalar, xorijlik olimlar asarlaridan foydalanildi. Jadidlarning iqtisodiy qarashlarini umumlashtirish maqsadida, ushbu tarixiy fenomen tadqiqiga bag'ishlangan, nufuzli jurnallarda e'lon qilingan maqolalar ilmiy manba sifatida olindi. Shuningdek, jamiyat taraqqiyotining yangi davrida ommaviy axborot vositalari, jumladan internetda e'lon qilinayotgan, jadidchilik harakatining turli qirralari mazmunini ochib berishga qaratilgan fikrlar, O'zbekistonlik va xorijdagи faylasuflar, iqtisodchilarning mulohazalaridan foydalanildi.

OLINGAN NATIJALAR

Jadidchilik harakatining falsafa fani doirasida ijtimoiy, iqtisodiy, ma'rifiy, axloqiy, ma'nnaviy va estetik jihatlari Abdurauf Fitratning milliy uyg'onish va iqtisodiy yuksalish konsepsiysi, ya'ni moddiylashuvining iqtisodiy, ma'rifiy, intellektual asoslarini "Hind sayyohi bayonati" asarida ochib bergen. Mahmudxo'ja Behbudiy qarashlarida ikkita muhim xususiyat ko'zga tashlanadi: bu mustahkam tarixiy hodisa hamda jahondagi ilg'or ma'rifatchilar ilmiy-nazariy merosini egallahsha intilish, iqtisodiy bilimlarni chuqur o'rganish, uning natijalarini ijtimoiy hayotga tadbiq qilish natijasida mamlakatni taraqqiyot yo'liga olib chiqish.

Abdurauf Fitrat "Hind sayyohi bayonati" asarida Buxoro amirligida mang'itlar sulolasidan meros qolgan qoloqlik, bid'at, ajnabi fabrikantlar-u mahalliy boylar, savodsiz muftilar-u bir-birini g'ajishga tushgan mahalliy tojirlar, qora kunini "taqdiri ilohiy" deb bilgan omi kosib-u dehqonlarni qattiq tanqid qiladi, ularni islohotga chorlaydi, millat g'ururi, boyligi, hunarmandchiligi-yu amaliy san'atini asrashga va yuksaltirishga chaqiradi. Shu qatori, u Buxoro amirligiga qarashli yerlardan unumli foydalanish haqida jon kuydirib, "agar shu Shahrizabz yerlari Yapon elida bo'lganida edi, zar ekib, zar undirar edilar", deb yozadi. Bu o'rinda "Hind sayyohi bayonati" asarida ilgari surilgan masalalar shunchaki Mavarounnahr doirasida emas, jahon miyosida hal etilganligini ko'ramiz. Bu albatta, Fitratning iqtisodiy mazmundagi dunyoqarashi, el uchun kuyinishi, o'z halqi, iqtisodiy qoloqligi sabablarini chuqur idrok qila olganligidan dalolatdir.

Abdulxamid Cho'lpion millatni taraqqiy ettirish uchun ilm-u urfonning o'zi kifoya emasligi, balki buning uchun iqtisodiy va ijtimoiy islohotlarni amalga oshirish zarurligini ta'kidlagan. 1914-yili "Sadoi Farg'ona" gazetasida e'lon qilingan "Vatanimiz Turkistonda ziroat va dehqonchilik", "Vatanimiz Turkistonda temir yo'llar", "Oyina" jurnalida chop etilgan "Andijonda yangi bank" maqolalarida uning iqtisodiyot sohasidagi chuqur bilimi namoyon bo'lgan. Abdulhamid Cho'lpion o'z maqolalarida Rossiya, Yevropa va Amerikaning taraqqiyot tajribasidan misollar keltirib, Turkistonning bo'lajak iqtisodiyoti va uning rivojlanish yo'llari haqida mulohaza yuritgan.

Isoqxon Ibratning "Tarixi madaniyat" asarida esa mustaqil davlatning ham moddiy, ham ma'nnaviy zaminini yaratish muammosiga e'tibor qaratgan. Ushbu asarda iqtisodiy muammolardan yana biri oziq-ovqat sanoatini yo'nga qo'yish, mamlakatni rivojlantiruvchi tarmoqlardan biri-yengil

FALSAFA-SIYOSAT

sanoatni rivojlantirishga doir muammolarga to'xtalgan, tog'-kon sanoatini yo'lga qo'yish haqida o'zining mustaqil mulohazalarini bildirgan. Ma'rifatparvar Isoqxon Ibrat risolada iqtisodiy muammolar bilan bir qatorda mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy, madaniy hayotini taraqqiy etishda ilm-fan, maorif va madaniyat ishlarini rivojlantirish zaruriyatiga alohida to'xtalgan va o'ziga xos iqtisodiy rivojlanish konsepsiysi yaratgan.

MUHOKAMA

Jadidchilik - murakkab rivojlanish yo'lini, ya'ni ma'rifatparvarlikdan intellektual siyosiy salohiyatga ega bo'lgan harakatgacha bo'lgan bosqichni bosib o'tdi. Turkiston o'lkasining o'sha davrda iqtisodiy taraqqiy etgan davlatlardan ortda qolishi va mustamlakachilikdan aziyat chekayotgan halqning og'ir ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli kabi holatlar Turkiston jadidlarini ijtimoiy taraqqiyotning innovations yo'lini kashf etishga undadi. O'z davrining ziyoilari vujudga kelgan vaziyatda mamlakat qoloqligining tub sababini ma'rifatsizlikda deb bildilar. Aynan ma'rifatsizlik tufayli hukm surgan jaholatni bartaraf etishda maorif va ma'rifat yo'li tanlashdi. Natijada jadidchilik xarakati yo'lboshchilari asosiy e'tiborni maorifni isloh qilishga qaratdilar. Ushbu ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda yangi usulda o'qitiladigan maktablar, kutubxonalar, qiroatxonalar barpo etib, ularni o'quv darsliklari va qo'llanmalar bilan ta'minlash bilan birga ma'rifatparvarlik g'oyalarini yosh avlodga singdirish uchun faoliyat olib bordilar. Ma'rifat g'oyalari mazmuni, mamlakatni qoloqlikdan qutqarishning asosiy ildizi iqtisodiy rivojlanish, odamlar ongida iqtisodiy ong va mustaqil iqtisodiyotni shakllantirish uchun zarur bo'lgan fikrni shakllantirish jarayoni bilan uzviy bog'liq edi.

Turkiston o'lkasidagi, ya'ni mustamlakachilik siyosati bilan bog'liq bo'lgan, muayyan darajada uning maqsadlariga xizmat qilgan ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar bu hududda jadidchilik harakatining paydo bo'lishi va rivojlanishiga olib keldi. Jadidchilik fenomeni shu davrdagi dastlabki sanoat korxonalarini, temir yo'l transporti, moliya bank tizimi va qishloq xo'jaligining rivojlanishi bilan bog'liqligini e'tirof etish zarur.

Jadidlarning iqtisodiy mazmun kasb etgan g'oyasida ikki masala o'z aksini topgan:

Halqimizni jahonnining iqtisodiy jihatidan taraqqiy etgan yetakchi davlatlar darajasiga ko'tarish yo'lini qidirib topish uchun harakat qilish;

Turkiston iqtisodiy rivojlanishining siyosiy, huquqiy asosi bo'lgan milliy mustaqillikga erishishini ta'minlash.

Jadidlarning davlat tizimi va jamiyat iqtisodiy taraqqiyoti haqidagi ilmiy qarashlarida bu ikki masala bir-biri bilan uzviy bog'lanib ketgan. Chunki millat ma'rifatli bo'lishi uchun mustaqil taraqqiyotga, milliy davlat tizimiga ega bo'lmog'i lozim. Mustaqil davlat bo'lish uchun esa millat yoshlari ilm-ma'rifatni, dunyoviy bilimlarni puxta egallashi lozim edi. Jadidlar, bir tomonidan, Vatan mustaqilligi uchun kurash olib bordilar. Ikkinchisi tomonidan, ular demokratik davlat qurish g'oyasini ilgari surdilar. Bu kurash jadidchilik harakatining asosini tashkil qildi. Shuningdek, jadidchilik ma'rifatparvarligida milliy iqtisodiyot asosini vujudga keltirish va uni rivojlantirish masalalari ham muhim o'rinni tutgan.

Jadidlar orasidan yetuk faylasuf olimlar, sanoat va ziroatchilik sohalarining zamonaviy bilimdon mutaxassislarini, arboblari yetishib chiqib, yurtni obod va Vatanni mustaqil ko'rishni orzu qildilar va shu yo'lda fidoyilarcha kurashdilar.

Ta'kidlash lozimki, Vatanimiz va halqimiz mustaqilligi uchun barcha imkoniyatlarni ishga solgan, ilmiy va tashkilotchilik salohiyatini bilan kurashganlardan biri Abdurauf Fitratdir.

Abdurauf Fitrat Turkistonni mustaqil iqtisodiy taraqqiyot yo'liga olib chiqishning ikki yo'lini taklif etadi va bu g'oyani ro'yobga chiqarish yo'lida sobit qadamlik bilan fikr yuritadi. Mutafakkir fikricha mustaqillikka erishining birinchi yo'li millatni, halqni o'qimishli, ma'rifatli qilish, uning barcha qatlamlariga tarqatish, tarixan doimo ozod va mustaqil yashashga intilish ruhiyatini unga singdirish, dunyo halqlari erishgan ma'rifat va madaniyattdan, ilmiy-texnik taraqqiyotdan bahramand bo'lishdir. Shuningdek, vatandoshlarda Vatan taqdiri va istiqboli uchun mas'ullik hissini uyg'otish, metropoliya iqtisodiyotiga xom ashyo yetkazib beruvchi makon bo'lib qolmaslikka chaqirish, uning uchun iqtisodiy tafakkur, fikrlash tuyg'usini uyg'otishdir. Ikkinchisi yo'l Turkistonning o'z milliy iqtisodiyotini vujudga keltirish, jahon iqtisodiyoti bilan iqtisodiy tenglik va o'zaro manfaatdorlik tamoyilli asosida iqtisodiy hamkorlikka, integratsiyaga kirishishdir.

Jonkuyar vatanparvar bo'lgan Abdurauf Fitrat o'zi taklif etgan milliy uyg'onish va iqtisodiy yuksalish konsepsiyasini amalda moddiylashuvining iqtisodiy, ma'rifiy, intellektual omillarini ham asoslab berdi. Uning "Hind sayyohi bayonoti" asari ana shu iqtisodiy g'oyasini ilgari surgan edi. Bu

asarda Turkiston zamini tabiiy xom ashyo manbalariga juda boy ekanligi, ular hozircha foydalanilmaganligi, bu yer osti boyliklarini o'zlashtirish, milliy hunarmandchilikni jahonning ilg'or mamlakatlaridan texnologiya keltirib zamonaviy asosda tubdan qayta qurish, xorijiy sarmoya, ilm-fan, texnika-texnologiya yutuqlarini milliy iqtisodiyot tizimiga dadil jalb etish kabi ilg'or iqtisodiy qarashlarni asoslab berdi. [20. 45-46].

Jadidlarning mustaqil davlat tuzish haqidagi g'oyalari tarkibida iqtisodiy qarashlari alohida ajralib turadi. Jadidlar Turkistonning Rossiya tomonidan bosib olinishi, o'lkadagi tabiiy resurslarning talon-taroj qilinishi, xom ashyo manbaiga va tayyor mahsulotlar sotiladigan bozorga aylantirilishi, o'lkada istiqomat qilayotgan halqning qashshoqlanishining asosiy sababi ekanligini ko'rsatib berdilar. O'lkada vujudga kelgan iqtisodiy sharoitning obyektiv baholanishi, yurtning iqtisodiy mustaqilligiga erishish uchun kurashishi harakatini shakllantirgan asosiy omillardan hisoblanadi.

Mustamlaka ma'muriyati 1886, 1891, 1902 va 1906-yillarda vaqf mulkiga doir masalalar bo'yicha chor Rossiyaning manfaatlariiga moslashtiruvchi nizomlar ishlab chiqish orqali, turkistonliklarning undan foydalanish mexanizmlarini chegaralab qo'ydi. Qabul qilingan hujjatlar mustamlakachilar manfaatiga xizmat qilishga mo'ljallangan edi. Jumladan, shu davrgacha vaqf mulklari rasmiylashtirilgan qonun hujjatlarning aksariyat qismi soxta deb hisoblanib, bekor qilindi. Ushbu hujjatlarning rasmiy tan olingen mulkdorlari ham o'z mulklarining muayyan qismidan ajraldilar. Bunday bosqinchilik siyosati, mulkdorlarni o'zlariga mansub bo'lgan yer resurslaridan daromad olish imkoniyatidan mahrum qildi. Vaqf mulklarini ijara berish ham mustamlaka ma'muriyati ixtiyoriga o'tdi, daromadlarni taqsimlashni maxalliy boshqaruv hokimiyyati o'z nazoratiga oldi.

Mustamlakachi hukumatining bunday qatag'on siyosati, vaqf daromadi hisobiga tirikchilik qilayotgan tashkilotlar, maktablar, shuningdek kambag'allarning turmushida keskin norozilik vaziyatni vujudga keltirdi. Vaqf yerlarining qisqartirilishi, ularning mustamlaka ma'muriyati nazoratiga olinishi diniy muassasalarning iqtisodiy ahvolini zaiflashtirdi [21.18].

Turkiston halqining mashaqqatli mehnat qilishiga qaramasdan, qashshoqlikda yashab kelayotganligining, mavjud ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning sabablarini tahlil qilishga harakat qilgan ma'rifatparvarlardan biri ham Mahmudxo'ja Behbudiy edi. Ta'kidlash lozimki, Mahmudxo'ja Behbudiy XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi iqtisodiy vaziyatni, odamlarning ijtimoiy ahvolini o'rganib, Turkiston halqlarining qashshoqlikda yashashining asosiy sababi Chor Rossiyaning olib borgan mustamlakachilik siyosati ekanligini ta'kidlagan.

Mahmudxo'ja Behbudiyning 1908-yilda "Shuhrat" gazetasida e'lon qilingan "Yoshlarga murojaat" maqolalaridan birida tub aholi vakillaridan bo'lgan injener (muhandis)lar, shifokorlar, qonunshunoslar, iqtisodchilar tayyorlash uchun yoshlarni xorijiy mamlakatlarga yuborish lozimligi ta'kidlagan edi. Muamoning yechimiga bunday munosabat bevosita Turkistonlik yoshlarning dunyoviy bilimlarning asosini o'rganishlari lozimligi ta'kidlandi. Iqtidorli yoshlarni xorijiy mamlakatlar universitetlariga o'qish uchun yuborish zaruriyati, ushbu o'quv yurtlaridagi shakllantirilgan ilg'or o'quv uslubi, ya'ni yuqori malakali mutaxassislar yetishtirishga qaratilgan ta'lim jarayoni mavjudligi, yetakchi professorlar uchun yaratilgan shart-sharoit edi.

Mahmudxo'ja Behbudiy "Tarix va jo'g'rofiya" asarida bunday deb yozgan edi: "Dunyoga ishonmoq uchun, komil va odil bo'imoq uchun tarixni o'qimoq va bilmox kerak. Podsho-yu vazir, hukumat odamlari va siyosiy kishilar uchun tarix o'qimoq kerak. Past qolgan va yo taraqqiy qilgan halqlarni, jahongir bo'lgan davlat yo nopadid (mustamlaka) bo'lgan davlatlarni bilmox uchun tarixni o'qimoq kerak. Musulmonlik qanday ko'paydi va taraqqiy etdi va ol xo' na uchun musulmonlar tanazzul etdilar? Buni bilmox uchun tarix o'qimoq kerak. Xulosa dinu dunyodan boxabar bo'imoqni xohlaydigan har kim uchun tarix o'qimoq kerak. Chunki har nima bo'lsa va shuning asli va nasli tarixdan bilinur" [22.55].

Jadidlarning iqtisodiy qarashlari mazmuni va mohiyati izohida, iqtisodiy rivojlanishning obyektiv zaruriyati haqida, 1913-yilda "Turkiston ovozi" va "Golos Turkistana" gazetalarida keltirilgan uchta yo'nalishdagi mustaqil fikrlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Turkistondan Sibirga olib boradigan temir yo'lda Afg'oniston va Erongacha bo'lgan hududda yashayotgan halqlar bilan Rossiyaliklar orasida huquqiy munosabatlar va belgilangan soliqlar tizimida ijtimoiy tenglikni vujudga keltirish maqsadga muvofiqligini ta'kidlashgan.

Turkiston o'lkasidagi chorvadorlar, ya'ni ko'chmanchi hayot kechiruvchilarga qishloq va shaharlardan joylar bo'lib berilgunga qadar, o'lkaza boshqa hududlardan ko'chib kelayotganlarga yer bermaslik.

FALSAFA-SIYOSAT

Turkistonliklar orasida ilg'or iqtisodiy taraqqiyotni tarannum etuvchi fikrlarga asoslangan, zamonaviy ijtimoiy hayat mazmuni haqidagi g'oyalarni, ma'rifatni tarqatish.

Jadidlar Turkistonliklar uchun yer va suv resurslaridan unumli foydalanish, iqtisodiy mazmun kasb etadigan masala ekanligini yaxshi anglaganlar. Shu sababli yerga xususiy mulkchilik joriy etishni zarur deb hisoblaganlar.

Ta'kidlash lozimki jadidlarning iqtisodiy qarashlari mazmunida, inson tafakkuridagi iqtisodiy fikrlarni shakllantirish muhimligiga ishora qilingan. Jumladan, Maxmudxo'ja Behbudiy "Nima bizni kemirayapti va orqag'a tortayapti?" deb nomlangan maqolasida jamiyatni orqaga tortuvchi sabablardan biri, dabbabali to'y va dafn marosimlari deb hisoblaydi. Mutafakkir fikricha, butunlay ortiqcha rasm-rusumlar va ularga ketadigan sarf-xarajatlardan voz kechish maqsadga muvofiqdir. "... biz-turkistoniyarlari shahri va qishloqi, yoyinki yarim madaniy, yarim vahshiy sinflarimizg'acha istilo etib, butun tiriklimizg'a sorilg'on va bizni inqirozg'a va tahlikag'a va jahannamg'a yumalataturg'on to'y, aza ismindagi ikki qattol dushmani derman" [23.189]. Mahmudxo'ja Behbudiy Qur'oni karim va muqaddas Hadislarga asoslanib, oilalarni xonavayron bo'lishiga olib keluvchi shu kabi hodisalarining keraksizligini tushuntirib berdi. Ushbu ijtimoiy, tarbiyaviy, iqtisodiy ahamiyat kasb etuvchi qarashlar hozirgi davrda, jamiyatning yangi taraqqiyot bosqichida ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Jadidchilik xarakatining yirik vakillaridan biri Abdulxamid Cho'Ipon vatanining fidoyi, halqparvar farzandi sifatida mavjud ijtimoiy-iqtisodiy tuzumga o'z munosabatini maqlolarida bildirgan. Abdulhamid Cho'Ipon Vatanni, millatni sevgan, uning iqtisodiy manfaatlari himoyasi uchun kurashgan vatandar edi. Jumladan, Turkistonda temir yo'llar qurilishini ijobjiy baholagani holda, bundan kelib chiqayotgan salbiy jihatlarini ham ko'rsatib beradi. Ma'rifatparvar Abdulxamid Cho'Ipon temir yo'l qurilishi tufayli aholi vokzal, stansiyalar barpo qilish uchun o'z yerlarini arzon-garovga sotib, markazlardan uzoqlashib, qashshoqlikka mahkum bo'layotganini, ular o'rnini ko'chib kelayotgan aholi egallayotganligini kuyunib yozgan.

Abdulxamid Cho'Iponning Vatan, ona yer haqidagi qarashlari g'oyat ibratli va ta'sirchandir: "...Vatan tuproqi shundog' onadurki, buni xor qilduk, o'zimizning ham xor bo'lmoqimiz ko'z oldidur... Tuproqdan yaratilduk, demak tuproq tanimizdir, o'z tanimizni o'zimiz sotsak, beaqllik emasnu? Ajabo!!!..." Yer resurslaridan ratsional foydalanishga qaratilgan bunday da'vat, tabiiy resurslarning inson hayoti va iqtisodiy faoliyatidagi ahamiyati, milliy boylik yaratilishidagi asosiy manba, millat, yosh avlodning kelajagini ta'minlaydigan omil ekanligiga ishora qiladi.

Taraqqiyatparvar Abdulxamid Cho'Ipon milliy qadriyatlар, milliy urf-odatlar himoyachisi bo'lib maydonga chiqdi: "... Ey qarindoshlar... katta iltimosimiz shuldurki, Ovrupaning mo'dasidan, shishasidan, buzuq axloqidan namuna olmasdan va bunlarg'a taqlid qilmasdan, balki ilm, fan, hunar, sanoatga o'xshashlik madaniyatlardan namuno olub, bul jihatdan taqlid qilmoqimiz lozidur. Ovrupaning mo'dasi va buzuq axloqi sizlarni xonavayron, bevatan, asir-qul qiladur. Bundan saqlaningiz!!!" [24.]

Abdulxamid Cho'Ipon jadid ma'rifatchisi sifatida millatni taraqqiy ettirish uchun ilmu urfonning o'zi kifoya emasligi, balki buning uchun iqtisodiy va ijtimoiy islohotlarni amalga oshirish zarurligini tushuna boshlaydi.

Turkistonda iqtisodiy taraqqiyotga, farovon va obod yashashga olib keluvchi boshqa yo'llar borligi haqida Abdurauf Fitrat ham o'zining "Hind sayyohi bayonati" asarida yozgan. Ana shulardan biri "ihroj sanoati", ya'ni yer osti boyliklarini qazib olish va "a'mol sanoati", ya'ni uskunalar (fabrika va zavodlar) yaratishdir.

Turkiston o'liasi bag'rida oltin, mis, temir, neft, gaz, toshko'mir va boshqa tabiiy boyliklar mavjudligini, ularni ishga solish orqali halq qashshoqlikdan, iqtisodiy qaramlikdan xalos bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi.

Ma'rifatparvar Ishoqxon Ibrat chin qalbdan o'z halqining ilmli, ma'rifatli bo'lishini istadi. 1916-yili yozilgan "Tarixi madaniyat", "Devoni Ibrat", "Lug'ati sittati alsina", "Jome' ul-xutut", "Tarixi Farg'ona", "Tarixi madaniyat" va "Mezon uz-zamon" asarlarida milliy ozodlik, mustaqil iqtisodiy rivojlanish fikrlari mavjud. Jumladan, ma'rifatparvar shoир, tilshunos, tarixshunos olim Ishoqxon Ibratning "Tarixi madaniyat" risolasida mamlakatni tog'-kon sanoatini yo'liga qo'yish kerakligi haqida o'z qarashlarini bildirgan. Chunonchi, bu konlarni ishga tushirish orqali xorij talablariga mos ravishda mahsulot ishlab chiqarish va bu mahsulotlarni sotish orqali mamlakat iqtisodiyotini ta'minlash hamda mamlakatni jahonga tanitish taklifi bilan chiqadi: "Mana tog'larimizda bo'lsa oltindan boshlab kumush, mis, temir, cho'yan va qo'rg'oshimgacha bor, joy-rangvor bo'ladurg'on nimanarsalardan konlar ko'p. Qorazakiy

bir tog' butun ... achchiq toshlar va dahanfarang nimanarsalarni koni bor. ...Bu konlarni bag'rimizga bosib yotub, tasarrufini qilolmasak bizga ancha nuqson bo'lur edi" [25.128]. Isoqxon Ibrat asarida mamlakat taraqqiyotining ma'naviy zaminiga e'tibor qaratadi. Mutafakkir risolada mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy, madaniy hayotini izga solishda ilm-fan, maorif va madaniyat ishlarini yo'lga qo'yish zaruriyatini ta'kidlaydi, zavod va fabrikalarda ishlab chiqarish uchun zaruriy ta'lim muassasa sifatida hunar maktablarini tashkil etish lozimligini ta'kidlagan. Bu davrda hunar maktablari zaruriyati mamlakatdagi milliy sanoatning tarmoqlari: kichik korxonalar, fabrika va zavodlarda ishchi kuchi, kadrlar kerak edi. Shu sababli, bularga kerakli kadrlar yetishtirish uchun hunar maktablarni tashkil etish orqali mamlakatning sanoat tarmog'idagi kadrlarga bo'lgan ehtiyojni bartaraf etish mumkin deb hisoblagan.

Isoqxon Ibratning "Tarixi madaniyat" asarida mustaqil davlatning ham moddiy, ham ma'naviy zaminini yaratish muammosiga e'tibor qaratilgan. Risolada Isoqxon Ibrat davlat taraqqiyotining moddiy asosi mahalliy sanoatni rivojlantirish, sug'orish inshootlarini qurish, mamlakatda qishloq xo'jaligini yuritish, ichki va tashqi savdoni yo'lga qo'yish, mamlakatdagi foydali qazilmalar, ularni qayta ishlab tayyor mahsulot chiqarishni o'zida tashkil etish, xorijga xom ashyo o'rniغا tayyor mahsulot chiqarishga erishish muammolari bo'lsa, davlat taraqqiyotining ma'naviy zamini sifatida maktablar tashkil etish, hunar-texnika maktablari, kechki maktablar, oliy o'quv yurtlari, ilmiy tadqiqot institutlari tashkil qilish, nashriyotlar, turli ixtisoslikka, jumladan muhandislikka oid firmalar tashkil etish kabi masalalarni ko'tarib chiqqan. Jumladan, mutafakkir halqimizni xorij firmalari ishbilarmonlari va tadbirkorlari tajribasidan o'rganishga chaqirgan.

XULOSA

Xulosa o'rniда shuni ta'kidlash lozimki, jadidlarning iqtisodiy qarashlari natijasida O'zbekistonda dunyoviy, iqtisodiy bilimlar, ishlab chiqarish texnologiyalari, tadbirkorlik, hunar maktablari rivojlanishiga sabab bo'ldi. Jadidchilarning innovatsion mazmundagi g'oyalari, jamiyat taraqqiyotida ilg'or nazariyalarga asoslangan fan rivoji, buyuk ajodolarimiz erishgan olamshumul yutuqlar zamirida ona Vatan istiqbolini ta'minlashga xizmat qiladigan ilg'or fikrlar, buyuk kelajakni ta'minlashga qaratilgan maqsadlar mujassam ekanini ko'ramiz. "Jadidchilik harakatining vakillari Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriydek ma'rifatparvar adib va olimlar olamshumul ilmiy kashfiyotlarini, o'limas badiiy asarlarini yaratganlar".[26].

Jadidlarning konseptual falsafiy g'oyalari hozirgi innovatsion o'zgarishlarning darakchisi, bugungi kundagi strategiya yo'naliishdagi demokratik islohotlarning genetik asosi bo'lib xizmat qilmoqda. Chunki ularning iqtisodiy ahamiyat kasb etadigan g'oyalari, qarashlari umuminsoniy xususiyatlarni asosan erk, ozodlik, adolat, mustaqillik kabi g'oyalalar uyg'unligidan iboratdir. Jamiyat taraqqiyotiga bunday innovatsion yondashuv jadidchilik harakati namoyondalari mamlakatimiz mustaqillikka erishishiga g'oyaviy asos bo'lgan nazariyalarni ilgari surganligidan dalolatdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. -Toshkent.: "O'zbekiston", 2021-yil, 464-bet
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagи nutqii// Halq so'zi, 2020-yil 1-oktabr, № 207 (7709) soni.
3. Turdiyev Sh. Ular Germaniyada o'qigan edilar. -Toshkent.: Akadem - Xizmat, 2006. -B.34.
4. Adeeb Khalid. Central Asia: A New History from the Imperial Conquests to the Present. The USA. 2021. 576 pages.
5. Edward A. Allworth. Evading Reality: The Devices of Abdalrauf Fitrat, Modern Central Asian Reformist. Boston.: Brill Leiden. 367 pages.
6. Baldauf Ingeborg. Jadidism in Central Asia within Reformism and Modernism in the Muslim World // Die Welt des Islams, New Ser. Vol.41, Issue 1. (Mar., 2001).
7. Komatsu Hisao. Revolutionary Central Asia: A Portrait of Abdurauf Fitrat], Tokyo: University of Tokyo Press, 312pp.
8. Rasul Xodizoda. To ne zvezdi padayut : Ist. roman /. - Dushanbe : Adib, 1991. – 431.
9. Gafarov N.U. Knigotorgoviye tovarishestva djadidov v Sredney Azii. Vestnik RTSU. №3 (38) 2012.
10. Radjabov Sh. Djadidizm i Turkestane (1905—1917 gg.). Tezisi na dissertatsii na sois. uch. st. kand. ist. nauk.- Leningrad, 1937.
11. Muminov I.M. Iz istorii razvitiya obshchestvenno-politicheskoy misli v Uzbekistane konsa XIX- nachalo XX vv.- Tashkent, 1957.
12. Fattoyev M. Atoqli pedagoglarimiz. - Toshkent: O'qituvchi, 1988. -50 b.
13. Alimova D. Djadidizm v Sredney Azii. Puti obnovleniya, reformi, borba za nezavisimost. - Toshkent: O'zbekiston. 2000. -24 c.
14. Ziyoyeva D. Turkiston milliy ozodlik harakati. - Toshkent: G'ofur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at, 2000. -175 b.
15. Aliyev A. "Ma'naviyat, qadriyat va badiiyat" (Vatan fidoyilari). - Toshkent: Akademiya, 2000. -630 b.
16. Qosimov B. Ismoilbek Gasprali. - Toshkent: G'ofur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at, 1992. - 48 b.

FALSAFA-SIYOSAT

17. Rizayev Sh.T. O'zbek jadid dramaturgiyasining shakllanishi manbalari: fil. fan. nomzodi diss. Avtoref: - Toshkent: 1995. -28 b.
18. Mahmudov G'. Jadid adabiyotida milliy istiqlol mavzusi.-Toshkent: O'zbekiston, 1999. – 102 b.
19. Raximov R. K. Jadidlar iqtisodiy g'oyalari va ularning bozor munosabatlarini rivojlantirishdagi ahamiyati. Iqtisod fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Andijon, 2010.
20. Fitrat A. Tanlangan asarlar. 1-jild. Hind sayyohi bayonoti.-T.: Ma'naviyat, 2000.
21. Ziyoyev X. Jadidlar harakatining siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy zamini (XIX asrning ikkinchi yarmi-XX asrning boshlari) // Jadidchilik: islohot, yangilanish, mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash. – Toshkent.: Universitet, 1999. -B.18.
22. Alimova D. Xaqqatning tutash manzili // Tafakkur.-Toshkent, 2000.-№ 2.-B.55
23. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. Biznikemirguvchi illatlar. -T.: Ma'naviyat, 1999.-B. 189
24. Cho'lpion A. Vatanimiz Turkistonda temir yo'llar // Sadoi Farg'on. -1914 yil, 6 iyun.
25. Ibrat I. Tarixi madaniyat. O'z RFASHI.Q. inv № 11616, № 10117. B 128.
26. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning yoshlar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdag'i ma'ruzasi // 2021-yil 1-iyul. www.uzbekistan.org.ua/uz/